

УДК 631.115.11:338.439.6

РОЛЬ ГОСПОДАРСТВ НАСЕЛЕННЯ У ФОРМУВАННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

С. Яців, к. е. н., доцент

ORCID ID: 0000-0002-5242-7845

Львівський національний університет природокористування

© С. Яців, 2022

<https://doi.org/10.31734/agrarecon2022.01-02.106>

Яців С. Роль господарств населення у формуванні продовольчої безпеки країни

Подано результати аналізу ролі господарств населення в забезпеченні України агропродовольчою продукцією. Встановлено, що господарства населення є вкрай важливим і незамінним на сьогоднішній елементом системи формування продовольчої безпеки країни. Враховуючи наявні в них ресурси, ці господарства тривалий час успішно виконуватимуть функцію основних постачальників багатьох видів агропродовольчої продукції. Особливо вагомою є їхня роль у забезпеченні населення України картоплею, овочами, плодами та ягодами, молоком, яйцями.

Показано, що вклад господарств населення у формування продовольчої безпеки країни проявляється як у забезпеченні сільських домогосподарств продуктами харчування власного виробництва, так і в реалізації частини виробленої сільськогосподарської продукції. Зазначено, що товарне виробництво продукції спроможні наростити великі за розмірами землекористування господарства, які проявляють бажання до активізації підприємницької діяльності. Оцінено кількість та ресурсний потенціал таких господарств. Встановлено, що кількість офіційно зареєстрованих в Україні фізичних осіб – підприємців, які провадять свою діяльність у галузі сільського господарства (16 тисяч на початку 2022 року), в кілька разів менша, ніж кількість сільських домогосподарств, що використовують понад 10 га землі. Понад 40 % угідь, закріплених за господарствами населення, припадає на суб'єктів господарювання, що мають понад 5 га землі. Це вказує на недостатнє використання ресурсного потенціалу господарств населення для забезпечення потреб країни у продовольстві.

Сформульовані припущення про зміни в активності господарств населення з огляду на загострення соціально-економічної кризи в умовах воєнного стану. Дійдено висновку, що можна очікувати на намагання господарств населення збільшити площі під картоплею та овочами. Водночас не слід розраховувати на суттєве збільшення обсягів виробництва молока та м'яса. Труднощі з матеріальним забезпеченням ускладнюють інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва та негативно позначаються на врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин.

Ключові слова: продовольча безпека, господарства населення, домогосподарства, сільськогосподарське виробництво, споживання продуктів харчування.

Yatsiv S. Importance of household farms for food security of the country

The article presents findings of the analysis on importance of household farms for food security of Ukraine. It is determined that nowadays household farms are a significant and necessary element in the system of formation of the country's food security. Considering available resources, those farms have long successfully performed the function of main suppliers of the principal kinds of agro-industrial products. They are of essential importance in supply of Ukraine's population with potato, vegetables, fruit and berries, milk, eggs.

It is shown that contribution of household farms to formation of food security of the country is revealed both in supply of the own-produced food products by rural households and in the sale of a share of produced agricultural products. It is noted that commodity production can be increased by households with large land ownership, which are capable and willing to activate their business activities. The work gives assessment of the number and resource potential of such households. It is determined that the number of officially registered

physical entities in Ukraine, i.e. entrepreneurs, who run their activities in agriculture (16 thousand in the early 2022), is several times smaller than the number of rural households, which cultivate more than 10 ha of lands. Above 40% of lands, cultivated by the household farms, are used by business entities, which have above 5 ha of lands. The fact confirms insufficient employment of the resource potential of household farms for satisfaction of the country's demand for food.

It is suggested that some changes may happen in the activities of household farms because of aggravation of the social and economic crisis under effect of the martial law. It is concluded that household farms will try to compete by expanding their land area under potato and vegetables. However, a significant growth in the production of milk and meat will hardly happen. The complicated supply of materials prevents intensification of agricultural production and negatively influences yields of agricultural crops and animals.

Key words: food security, household farms, households, agricultural production, food consumption.

Постановка проблеми. Рівень продовольчої безпеки країни багато в чому визначається станом аграрного сектору її економіки. В Україні сформувалася система аграрного виробництва з різними за організаційно-правовим статусом і розмірами суб'єктами господарювання. Поряд із великими за світовими мірками підприємствами функціонують мільйони господарств населення, які належать до категорії малих сільськогосподарських виробників. Представники малого аграрного бізнесу загалом позитивно впливають на формування пропозиції агропродовольчої продукції, збагачуючи її асортимент та задовольняючи потреби різних груп споживачів. Однак стосується це насамперед малих сільськогосподарських підприємств. Ставлення ж до господарств населення, характерних низьким рівнем товарності виробництва та слабким ресурсним потенціалом, є доволі суперечливим.

У сприятливому для ведення бізнесу інституційному та інвестиційному середовищі господарств населення неспроможні ефективно конкурувати з підприємницькими структурами. Однак у критичних ситуаціях вони демонструють високу стійкість (Мазур, Шепель та Дмитрик, 2018, с. 8). У минулому в періоди соціальних потрясінь виробництвом ними сільськогосподарської продукції зростало (Кропивко, 2016, с. 38). Військова агресія Російської Федерації проти України у 2022 році спричинила глибоку соціально-економічну кризу, внаслідок якої загострилася проблема продовольчої безпеки країни. Здатність господарств населення вплинути на вирішення цієї проблеми

залежить від механізму їхньої участі у формуванні балансу основних видів агропродовольчої продукції, який сформувався останніми роками. Оцінка цього механізму дасть змогу дійти висновків про очікувані зміни в системі аграрного виробництва України у критичний період у її історії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядаючи роль господарств населення в аграрному секторі економіки України, дослідники зазначають, що основною для таких господарств є функція самозабезпечення сільських родин продуктами харчування власного виробництва (Мазур, Шепель та Дмитрик, 2018, с. 19; Малік та Шпикуляк, 2018, с. 12; Неміш та ін., 2021, с. 82). На думку Іщенко А. В. та Свиноуса І. В., мотивація до забезпечення членів сільського домогосподарства продуктами харчування переважає над економічною ефективністю їхнього виробництва (2017, с. 64).

Водночас, на думку окремих авторів, доцільно зауважити групу високотоварних господарств населення, для яких надходження від реалізації сільськогосподарської продукції – важливе джерело доходів сільських сімей (Неміш та ін., 2021, с. 85; Тулуш та Грищенко, 2018; Яців та Соловей, 2019, с. 31). Федик О. та Борисюк В. (2020) розглядають організаційно-економічні важелі та стимули регулювання реалізації продукції господарствами населення.

Дослідники розглядають обставини, через які господарства населення самотужки неспроможні забезпечити достатньо високий рівень продовольчої безпеки країни.

Гуторов А. вважає, що малі господарства населення не мають жодних техніко-технологічних переваг, не сприяють концентрації капіталу та спеціалізації виробництва (2016, с. 249). У низці публікацій (Варченко, Свиноус та Понедільчук, 2020, с. 117; Губені, Коверко та Оліщук, 2017, с. 61; Коше, 2018, с. 86; Шепель, 2018, с. 27) зазначені основні проблеми, що стримують розвиток господарств населення, серед яких: відсутність ефективних зв'язків у ланцюжку «виробництво – переробка – збут продукції», слабкий розвиток кооперативних зв'язків, труднощі з розширенням землекористування, забезпеченням робочою силою, кормами, недостатнє врахування інтересів цих господарств у програмах підтримки сільсько-господарських виробників тощо.

Попри те, в окремих публікаціях зауважено, що господарства населення мають значні резерви економічного і соціального зростання (Неміш та ін., 2021, с. 78), є ефективними щодо створення доданої вартості та робочих місць (Коше, 2018, с. 85). Очевидно, стосується це частини тих господарств населення, виробничий потенціал яких дає їм змогу набути підприємницького статусу. В опублікованих результатах опитування селян (Варченко, Свиноус та Понедільчук, 2020, с. 117; Шепель, 2018, с. 22; Яців та Соловей, 2019, с. 92) зазначено, що частка селян, які висловлюють бажання помітно збільшити обсяги виробництва, зробити ведення особистого господарства своїм основним заняттям, – доволі незначна.

Часто у своїх публікаціях автори зазначають заходи з підтримки виробничої активності особистих селянських господарств на рівні держави та територіальних громад. Вони стосуються розвитку обслуговуючої сільськогосподарської кооперації, формування фінансових стимулів трансформації високотоварних господарств населення у суб'єкти підприємництва. Дослідники наводять розрахунки кількості господарств, що можуть бути охоплені такою трансформацією (Неміш та ін., 2021, с. 16; Тулуш та Грищенко, 2018, с. 50). Однак їхні викладки потребують уточнення з

урахуванням динаміки і характеру процесів, що відбуваються в сільському господарстві України.

Постановка завдання. У нашому дослідженні ставили завдання оцінити участь господарств населення у формуванні продовольчої безпеки в Україні та дійти висновків про можливі зміни цієї участі в перспективі.

Методика дослідження та матеріали. Методика дослідження передбачала застосування системного підходу в пізнанні процесів, які вивчалися. Використано низку методів: статистико-економічний, порівняння – для опрацювання статистичних даних про діяльність господарств населення; абстрактно-логічний – для теоретичного узагальнення результатів аналізу цих даних; аналізу та синтезу – для деталізації аналізу виробництва агропродовольчої продукції господарствами населення, що дало змогу встановити особливості їхньої участі у формуванні продовольчої безпеки країни.

Використані офіційні дані Державної служби статистики України стосовно діяльності господарств населення, результатів обстеження домогосподарств стосовно рівня споживання продуктів харчування, господарської діяльності сільських домогосподарств.

Виклад основного матеріалу. У наукових публікаціях трапляються різні підходи до трактування дефініції «господарства населення». Зважаючи на джерело використаних у нашому дослідженні даних, наведемо визначення Державної служби статистики України: «Господарства населення – домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування, так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції. До цієї категорії виробників віднесені також фізичні особи – підприємці, які провадять свою діяльність у галузі сільського господарства» (Сільське господарство України, 2021, с. 222–223). Отже, до зазначеної категорії відносять як частину міських домогосподарств, що мають

певний стосунок до аграрного виробництва (Яців та Соловей, 2019, с. 29), так і частину фермерських господарств без статусу юридичної особи, організація яких на основі діяльності фізичної особи – підприємця відображає еволюцію сектора аграрної економіки, представленого малими виробниками.

Протягом останніх років спостерігалася тенденція до зменшення обсягів виробництва господарствами населення України сільськогосподарської продукції (табл. 1). Особливо помітними були темпи скорочення поголів'я тварин та згорання

виробництва продукції тваринництва. Однак у розпорядженні господарств населення залишається значний обсяг ресурсів, зокрема у 2020 році на них припадало 30 % усіх посівних площ сільськогосподарських культур, 65 % поголів'я великої рогатої худоби тощо. У 2020 році господарства населення виробили 35,4 %, продукції сільського господарства, у тому числі рослинницької – 31,7 %, тваринницької – 47,7 %, тобто їхній внесок у формування продовольчої безпеки країни залишається дуже вагомим.

Таблиця 1

Ресурсний потенціал та виробництво сільськогосподарської продукції господарствами населення України¹

Показник	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2020 р. до 2016 р., %, +/- п.
Посівна площа сільськогосподарських культур, тис. га	8220,2	8325,9	8329,2	8399,3	8424,9	102,9
Поголів'я на кінець року, тис. голів:						
великої рогатої худоби	2468,4	2364,2	2194,8	2042,5	1865,6	75,6
у т. ч. корів	1624,3	1551,2	1451,6	1349,9	1249,1	76,9
свиной	3103,2	2806,3	2629,7	2427,3	2246,7	72,4
птиці всіх видів	91845,5	92318,6	92841,5	92712,6	90914,9	99,0
Обсяг виробництва продукції с. г. в постійних цінах 2016 р., млн грн	231188	229460	233295	231176	216404	93,6
у т. ч. продукції рослинництва	157874	156433	161659	161916	150179	95,1
продукції тваринництва	733315	73027	71636	69260	66225	90,3
Частка господарств населення у загальному обсязі виробництва, %:						
зерна	21,3	22,6	19,9	20,2	20,4	- 0,9 п.
картоплі	97,8	98,1	98,1	98,2	98,1	- 0,3 п.
овочів	85,9	85,5	85,6	85,3	84,6	- 1,3 п.
плодів і ягід	81,5	83,7	78,4	83,4	83,2	+ 1,7 п.
молока	73,9	73,1	72,6	71,8	70,2	- 3,7 п.
м'яса всіх видів у забійній вазі	35,9	36,0	34,9	31,9	31,2	- 4,7 п.
яєць	81,5	83,7	78,4	83,4	83,2	+ 1,7 п.

¹ Сформовано за даними статистичних збірників «Сільське господарство України» та «Рослинництво України» за відповідні роки.

Особливо вагома роль господарств населення в забезпеченні потреби в картоплі, овочах, плодоягідній продукції, молоці, яйцях. Вони виробляють значну кількість зерна, яке використовується переважно на кормові цілі. Ці господарства є й основним виробником в Україні яловичини.

Більшість виробленої господарствами населення агропродовольчої продукції використовують для самозабезпечення нею домогосподарств. Звичайно, важливу роль відіграє власне виробництво для забезпечення продовольством сільського насе-

лення (табл. 2). Сільські сім'ї майже повністю забезпечують себе виробленими в особистому господарстві картоплею та яйцями, на дві третини – овочами, на третину – м'ясними та молочними продуктами, фруктами і ягодами. У міських домогосподарствах помітне споживання вироблених в особистому (зокрема дачному) господарстві картоплі – 19,1 %, овочів і баштанних – 9,6 %, яєць – 5,7 % від загального обсягу їх споживання у 2020 р. (Витрати і ресурси домогосподарств України, 2021, с. 341).

Таблиця 2

Частка спожитих продуктів харчування, вироблених в особистих господарствах, у домогосподарствах України, %¹

Продукти харчування	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
в усіх домогосподарствах					
М'ясо, м'ясопродукти та сало (в перерахунку на м'ясо)	15,5	14,6	13,2	12,2	12,1
Молоко, молокопродукти та масло (у перерахунку на молоко)	16,3	15,4	13,5	13,3	11,7
Яйця	35,3	33,6	33,7	33,5	34,7
Картопля	65,5	64,9	62,8	61,5	58,5
Овочі та баштанні	34,9	35,2	32,8	30,2	28,6
Фрукти, ягоди, горіхи, виноград	13,4	14,3	15,6	13,5	12,3
у сільських домогосподарствах					
М'ясо, м'ясопродукти та сало (в перерахунку на м'ясо)	43,8	41,9	39,4	36,5	37,5
Молоко, молокопродукти та масло (у перерахунку на молоко)	42,3	40,7	36,7	36,9	32,3
Яйця	90,6	89,7	91,9	89,8	93,7
Картопля	100,0	100,0	100,0	100,0	99,8
Овочі та баштанні	71,7	72,3	70,4	65,7	64,0
Фрукти, ягоди, горіхи, виноград	35,7	40,3	45,3	41,3	36,3

¹ Сформовано за даними статистичних збірників «Витрати і ресурси домогосподарств України» за відповідні роки

Важливий чинник, що впливає на рівень споживання продуктів харчування власного виробництва, – джерело доходів сім'ї. У домогосподарствах, де основне джерело – дохід від самостійної трудової діяльності, частка спожитих продуктів харчування власного виробництва була значно вищою (за деякими видами продовольства – у декілька разів), ніж у тих домогосподарствах, де основне джерело доходу – оплата праці чи дохід від підприємницької

діяльності (Витрати і ресурси домогосподарств України, 2021, с. 363).

Протягом останніх років спостерігали певне зменшення споживання домогосподарствами продовольства власного виробництва. Однак помітне зменшення рівня життя населення через воєнні дії в Україні може позначитися на цій тенденції. Ймовірно також зростання частки доходів від продажу сільськогосподарської продукції у грошових доходах сільських домогосподарств, яка у

2020 році становила 7,5 % (Витрати і ресурси домогосподарств України, 2021, с. 233).

Можливість отримати доходи від реалізації агропродовольчої продукції впливає на поведінку частини сільських домогосподарств. Показовими в цьому плані є результати реалізації господарствами населення молока та молочних продуктів: рівень товарності виробництва ними цієї продукції становив останніми роками майже 50 % (табл. 3). Однак скотарство – трудомістка галузь, що вимагає значних затрат на забезпечення тварин кормами. Тому частка домогосподарств, які утримують велику рогату худобу, зменшується (табл. 4), а це негативно позначається на обсягах як виробництва, так і реалізації господарствами населення молочної та м'ясної

продукції. Органи державної влади на національному та регіональному рівнях намагаються вплинути на ситуацію, виділяючи кошти на дотації за утримання тварин, підтримку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Завдяки державній підтримці було створено певну кількість сімейних молочних ферм, кооперативів, однак у масштабах галузі їхня діяльність поки що не надто помітна.

Натомість відносно стабільними є обсяги реалізації господарствами населення яєць, картоплі, овочів, плодів, ягід та винограду. Виробництво на продаж трудомісткої продукції рослинництва – вигідна ринкова ніша для малих форм господарювання. Стійкий попит зберігається й на курячі яйця домашнього виробництва.

Таблиця 3

Реалізація основних видів продукції господарствами населення України¹

Показник	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2020 р. до 2016 р., %, +/- п.
М'ясо (у т.ч. м'ясні продукти в перерахунку на м'ясо)						
Обсяг реалізації, тис. т	181,3	183,0	145,3	126,1	104,5	57,6
до обсягу виробництва, %	21,7	21,9	17,7	15,9	13,5	- 8,2 п.
Молоко (у т.ч. молочні продукти в перерахунку на молоко)						
Обсяг реалізації, тис. т	3552,1	3515,4	3444,4	3340,9	2993,5	84,3
до обсягу виробництва, %	46,2	46,8	47,1	48,2	46,0	- 0,2 п.
Яйця						
Обсяг реалізації, млн шт.	1213,3	1231,4	1284,6	1295,2	1279,4	105,4
до обсягу виробництва, %	17,3	17,2	17,8	17,7	17,6	+ 0,3 п.
Картопля						
Обсяг реалізації, тис. т	3278,2	3131,0	3292,9	3922,8	3104,7	94,7
до обсягу виробництва, %	15,4	14,4	14,9	19,7	15,2	- 0,2 п.
Овочі і баштанні						
Обсяг реалізації, тис. т	2054,8	2006,3	1992,8	2019,1	2013,3	98,0
до обсягу виробництва, %	23,8	24,0	23,3	23,0	23,3	- 0,5 п.
Плоди, ягоди та виноград						
Обсяг реалізації, тис. т	689,4	675,6	786,2	701,1	643,5	93,3
до обсягу виробництва, %	38,4	35,9	35,4	35,2	34,5	- 3,9 п.

¹ Розраховано за даними статистичних збірників «Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України» за відповідні роки.

Збільшення обсягів виробництва і реалізації продукції вимагає залучення додаткових ресурсів та вдосконалення виробничих технологій. Резервом збільшення посівних площ у сільських домогоспо-

дарствах є незадіяна під посівами рілля. Частка такої у 2020 році становила 7,5 %. Однак слід врахувати, що не обробляють здебільшого низькоякісні та незручні для використання угіддя. Часто невикор-

ристовувані землі належать домогосподарствам, які не мають змоги чи потреби їх обробляти. Тому розраховувати на помітне збільшення загальної площі посівів сільськогосподарських культур у господарствах населення навіть у кризовий

період не доводиться. Водночас не відкидаємо варіанти переходу, зокрема на засадах оренди, певної частки угідь у користування найбільших за розмірами господарств, які бажають розширити свою діяльність.

Таблиця 4

**Окремі сільськогосподарські характеристики домогосподарств
у сільській місцевості України¹**

Показник	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Частка домогосподарств з площею землі понад 5 га, %	3,6	3,3	3,7	3,6	3,6
у т. ч. з площею землі понад 10 га	1,4	1,3	1,4	1,5	1,4
Частка землі у домогосподарствах з площею землі понад 5 га	42,6	42,9	43,1	42,7	43,5
Частка ріллі, не засіяної під урожай поточного року, %	8,8	8,1	7,6	7,6	7,5
Частка домогосподарств, які утримують, %: велику рогату худобу	24,3	21,8	22,3	19,7	17,8
у т. ч. корів	23,2	20,9	21,5	18,8	17,2
свиной	29,5	26,1	26,4	24,5	23,5
птицю	66,5	63,0	64,1	62,3	60,2
Частка домогосподарств, які утримують 4 голови і більше, %: великої рогатої худоби	2,0	1,6	2,1	1,7	1,4
корів	0,5	0,4	0,4	0,2	0,3
свиной	2,3	1,8	1,8	1,6	1,7
Частка домогосподарств, що мають трактор, %	24,6	23,7	27,2	19,2	18,9
Частка домогосподарств, що залучають найманих працівників, %	15,7	17,2	17,7	17,6	16,6
у т. ч. постійно	0,7	0,5	0,4	0,3	0,7

¹ Сформовано за даними статистичних бюлетенів «Основні сільськогосподарські характеристики домогосподарств у сільській місцевості» за відповідні роки

Наведені в табл. 4 дані дають змогу оцінити частку сільських домогосподарств, ресурсний потенціал яких дозволяє вдосконалювати технології виробництва сільськогосподарської продукції й реалізовувати плани трансформації в суб'єкти підприємницької діяльності. Ці дані сформовані за результатами вибіркового обстеження домогосподарств, що обумовлює наявність певної похибки. Генеральною сукупністю є сільські домогосподарства, які мають у своєму володінні чи користуванні землю. Загальна їх кількість у 2020 році становила 4,5 млн одиниць (Основні сільськогосподарські характеристики домогосподарств ..., 2021).

Виходячи з обсягу генеральної сукупності, кількість сільських домогосподарств в Україні, які використовують понад 5 га землі, можна оцінити у 160 тисяч. Враховуючи загальну посівну площу сільськогосподарських культур, доходимо висновку, що вони використовують не менше ніж 3,6 млн га ріллі. Саме ці господарства можуть активно проявляти підприємницькі ініціативи, що в підсумку позитивно позначиться на формуванні продовольчої безпеки країни. Також в Україні налічується близько 60 тисяч сільських домогосподарств, кожне з яких використовує понад 10 га землі. Їх уже слід вважати підприємницькими структурами,

адже використання такої площі угідь не може не передбачати товарного сільськогосподарського виробництва. Однак кількість фактично зареєстрованих в Україні фізичних осіб-підприємців, що здійснюють діяльність у сфері сільськогосподарського виробництва, залишається невеликою. На 1 січня 2022 року їх налічувалося 16011 осіб, тобто всього 1,2 % від загальної кількості зареєстрованих у країні суб'єктів з таким правовим статусом (Кількість зареєстрованих фізичних осіб-підприємців ..., 2022).

Частка сільських домогосподарств, які утримували більше ніж 4 голови великої рогатої худоби чи свиней, була доволі невеликою і в динаміці зменшувалася. Більші сподівання покладаються на товарне виробництво господарствами населення продукції рослинництва. Варто зауважити, що кожне п'яте сільське домогосподарство має трактор. Господарська діяльність забезпечується переважно працею членів домогосподарства, але має місце й залучення найманих працівників, переважно для сезонних робіт чи разово.

Оцінити наміри господарства населення країни щодо виробництва сільськогосподарської продукції в умовах воєнного стану дають змогу результати проведеного соціологічною групою «Рейтинг» у квітні 2022 року загальнонаціонального опитування (Соціологічна група «Рейтинг», 2022). Лише 8 % респондентів, які мають земельні ділянки, зазначили, що не планують цього року садити город. Таких серед респондентів – сільських жителів – було 6 %, найбільша їх частка припадала на східні області України. Натомість 9 % респондентів, котрі не мають земельної ділянки, зазначили, що планують садити город у родичів (знайомих). Серед молоді віком до 35 років частка таких сягала 17 %. Отже, населення дуже сподівається на виробництво агропродовольчої продукції в особистому господарстві.

Висновки. Господарства населення – вкрай важливий і незамінний на сьогодні елемент системи формування продовольчої безпеки України. Враховуючи наявні в них ресурси, ці господарства тривалий час

успішно виконуватимуть функцію основних постачальників багатьох видів агропродовольчої продукції. Особливо вагома їхня роль у забезпеченні населення країни картоплею, овочами, плодами та ягодами, молоком і яйцями.

Більшість агропродовольчої продукції, вироблюваної господарствами населення, використовується для внутрішнього споживання в сільських домогосподарствах. Водночас велика частка продукції реалізується різними каналами. Товарне виробництво продукції спроможні наростити великі за розмірами землекористування господарства, які проявляють бажання до активізації підприємницької діяльності. Державна служба статистики України відносить до господарств населення також і фізичних осіб – підприємців, які провадять свою діяльність у галузі сільського господарства. Однак кількість офіційно зареєстрованих таких суб'єктів (16 тисяч на початку 2022 року) в кілька разів менша, ніж кількість сільських домогосподарств, що використовують понад 10 га землі. Понад 40 % угідь, закріплених за господарствами населення, припадає на суб'єктів господарювання, що мають більше ніж 5 га землі. Це вказує на недостатнє використання ресурсного потенціалу господарств населення для забезпечення потреб країни у продовольстві.

Загострення соціально-економічної кризи в умовах воєнного стану – певний стимул для активізації діяльності з виробництва агропродовольчої продукції в господарствах населення, однак втілити її у приріст цього виробництва доволі складно. Можна очікувати на намагання збільшити площі під картоплею та овочами. Не слід розраховувати на суттєве збільшення обсягів виробництва молока та м'яса, зважаючи на інертність тваринницьких галузей і невелику частку домогосподарств, які утримують велику рогату худобу та свиней. Труднощі з матеріальним забезпеченням ускладнюють інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва та негативно позначаються на врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України 2020, 2021.* Київ: Державна служба статистики України.
- Варченко, О. М., Свиноус, І. В. та Понедільчук, Т. В., 2020. Розвиток підприємництва на базі особистих селянських господарств як засіб покращення якісної складової людського капіталу сільських територій. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*, 16 (2), с. 114–126.
- Витрати і ресурси домогосподарств України у 2020 році*, 2021. Київ: Державна служба статистики України.
- Губені, Ю. Е., Коверко, Ю. А. та Оліщук, П. О., 2017. Розвиток особистих селянських господарств в умовах інституціональних змін. *Економіка України*, 3, с. 59–67.
- Гуторов, А. О., 2016. Дезінтегрованість як фактор системної неефективності господарств населення в аграрному секторі економіки України. *Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки*, 1, с. 240–252.
- Іщенко, А. В. та Свиноус, І. В., 2017. Організаційно-економічні засади функціонування особистих селянських господарств в Україні. *Економіка та управління АПК*, 2, с. 78–86.
- Кількість зареєстрованих фізичних осіб-підприємців за видами економічної діяльності з розподілом за ознакою статі керівника (на 01 січня 2022 року)*, 2022. Державна служба статистики України [online] Доступно: <http://www.ukrstat.gov.ua>. [Дата звернення 7 травня 2022].
- Коше, Х., 2018. Господарства населення: зникаючий пережиток минулого чи шлях у майбутнє. *Економіка АПК*, 4, с. 79–87.
- Кропивко, М. М., 2016. Роль господарств населення у забезпеченні потреб людини. *Економіка АПК*, 4, с. 38–44.
- Мазур, А. Г., Шепель, Т. П. та Дмитрик, О. В., 2018. Ефективність виробництва продовольчої продукції в особистих селянських господарствах системи АПК. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*, 7, с. 7–24.
- Малік, М. Й. та Шпикуляк, О. Г., 2018. Тенденції і перспективи розвитку особистих селянських господарств. *Економіка АПК*, 1, с. 11–19.
- Неміш, Д. В., Гуменюк, М. М., Баланюк, І. Ф. та ін., 2021. Перспективи розвитку особистих селянських господарств у контексті адміністративної децентралізації. *Вісник аграрної науки*, 2, 76–87.
- Основні сільськогосподарські характеристики домогосподарств у сільській місцевості у 2020 році*, 2021. Державна служба статистики України [online] Доступно: <http://www.ukrstat.gov.ua>. [Дата звернення 3 травня 2022].
- Рослинництво України 2020, 2021.* Київ: Державна служба статистики України.
- Сільське господарство України 2020, 2021.* Київ: Державна служба статистики України.
- Соціологічна група «Рейтинг», 2022. Дев'яте загальнонаціональне опитування: соціально-економічні проблеми під час війни (26 квітня 2022 року)* [online] Доступно: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_1000_ua_042022__%D1%85_work_idp_press.pdf. [Дата звернення 10 травня 2022].
- Тулуш, Л. Д. та Грищенко, О. Ю., 2018. Трансформація високотоварних господарств населення в суб'єкти підприємництва: податково-бюджетні аспекти. *Економіка АПК*, 1, с. 40–52.
- Федик, О. та Борисюк, В., 2020. Організаційно-економічні важелі та адміністративні методи регулювання реалізації продукції господарств населення в контексті механізму управління її збутом. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія : Економіка АПК*, 27, с. 53–57.
- Шепель, Т. П., 2018. Організаційно-економічні засади щодо формування підприємницької ініціативи в особистих селянських господарствах. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*, 1, с. 22–28.
- Яців, І. Б. та Соловей, Ю. І., 2019. *Участь малих виробників сільськогосподарської продукції в інтегрованих структурах*. Львів: Видавництво АТБ «НВК».

Стаття надійшла 18.05.2022

